

совершенно доказуют, что они суть Плод от сей Райской Яблони¹⁷⁹. Чистое, и как Римляне говорили, Candidum (“бѣлое”), и независтное Сердце, Мило-сердное, Терпеливое, Курáжное, Прозорливое, Воздержное, Мирное, Вѣрующее в Бога и Уповающее на Него во всем, – вот Чистый Звон и Честная Душы нашей Цѣна! Воспоминает и Сосуд избранный Павел о Сосудах Честных и безчестных. 2 К Тимоѳ[ею], Гл[ава] 2, с[ти]х 20¹⁸⁰ и К Рим[лянам], 9, с[ти]х 21¹⁸¹. “Утроба буяго яко Сосуд сокрушен и всякаго Разума не удержит”. Сирах, 21, с[ти]х 17.

Извѣстно, что в Царских Домах находятся Фарфорные, Серебряные и Золотые Урыналы, от которых, конечно, Честнѣе глиняная и деревянная Посуда, Пищею наполняемая, так, как ветхій селскій Храм Божій почтеннѣе Господскаго Бáрхатом украшеннаго Афедрона¹⁸². Изрядная Великороссійская Пословица сѣ: НЕ КРАСНА ИЗБА УГЛАМИ, КРАСНА ПИРОГАМИ¹⁸³.

Довелось мнѣ в Хáрьковѣ между премудрыми ЕМБЛЕМАТАМИ¹⁸⁴ на Стѣнѣ Зáлы видѣть слѣдующій: Написан схожій на Черепаху Гад с долговатым Хвостом. Средѣ Чѣрепа сѣет большáя Золотая Звѣзда, украшая оной. Посему Он у Римлян назывался STÉLLIO, а Звѣзда STELLA. Но под ним толк подписан слѣдующій: “SUB LUCE LUES”. Сирѣчь: Под сѣяніем Язва¹⁸⁵.

Зюда принадлежит Послóвица, находящаясь в Евáнгелии: “Трóбы повáпленныи”¹⁸⁶.

БАСНЯ 30.

Соловѣй, Жаворонок и Дрозд

Средѣ высокой Степи стоял Сад, жилище Соловьев и Дроздов. Жаворонок, прилетѣв к Соловью:

- Здравствуй, Господин пѣвчей, – сказал ему.
- Здравствуй и ты, Господин Соловей, – отвѣчал ему Пѣвчій.
- Для чего ты мене твоим Именем называешь? – спросил Жаворонок.
- А ты для чего мене называешь Пѣвчим?..

ЖАВОРОНОК. Я тебе не без Причины назвал Пѣвчим. Твое Имя у Древних Еллинов было ἀηδών, сирѣчь Пѣвчій, а ὀδὴ Пѣсня.

СОЛ[ОВЕЙ]. А твое Имя у Древних Римлян было Alauda, сирѣчь Славѣй, а славлю Laudo.

ЖАВ[ОРОНОК]. Если так, теперь начинаю тебе больше любить и прилетѣл просить твоей Дружбы.

СОЛ[ОВЕЙ]. О простáк! Можно ли выпросить Дружбу? Нáдобно родится к ней^а. Я часто пою сѣю мою Пѣсенку, научен от Отца моего: “Ὁμοιον πρὸς ὁμοιον ἄγει Θεός”^б.

^а ОДИН БОГ ЕСТЬ СЪЯТЕЛЬ ДРÚЖБЫ.

^б Сирѣчь: ПОДÓБНАГО ДО ПОДОБН[АГО] ВЕДѢТ БОГ^в.

ЖАВ[ОРОНОК]. И мой Батько сію Пѣсенку спѣвает. Я ж тебѣ как в прочем, так и в сем подобен, что ты поеш Христа, всея Твѣри Гóспода, а я ЕГО ж славлю, и в сем вся наша Забава.

СОЛ[ОВЕЙ]. Хорошо, я совершенный твой Друг, если в Саду жить станеш.

ЖАВ[ОРОНОК]. А я искренный твой Любитель, если в Степи жить станеш.

СОЛ[ОВЕЙ]. Ах! Не волоки мене в Степь: Степь мнѣ Смерть; как ты в ней живеш?

ЖАВ[ОРОНОК]. Ах! Не волоки ж мене в Сад: Сад мнѣ Смерть; как ты в нем живеш?..

– Полно вам, Братія, дурачиться, – молвил, не далече сидя, Дрозд. – Вижу, вы рожденны к Дружбѣ, но не смыслите любить. Не ищи тое, что тебѣ Нравно, но то, что Другу полезно: тогда и я Готов быть Третьим вашим Другом.

Потом, всяк своим Пѣнием заспѣвав, утвердили в Бозѣ Вѣчную Дружбу.

СИЛА.

Сими тремя Птичками Образуется добрая Дружба. Дружбы нельзя выпросить, ни купить, ни Силою вырвать. Любим тѣх, коих любить родились, так как ядим то, что по Природѣ, а у Бога для всякаго дыханія всяка Пища добра, но не всѣм. И как нельзя Коня с Медведем, а Собаку с Волком припрягти к Коляскѣ, так не можно, чтоб не оторвалось Ветхое Сукно, пришитое к свѣжому, а Гнилая Доска, приклеена к новой. Равное ж несогласіе есть между Двома разстоящих Природ Человѣками, а самая вящшая несродность между Злым и добрым Сердцем. Жаворонок с Дроздом и Соловьѣм дружить может, а с Ястребом, Нетопырѣм не может. Если Бог раздѣлил, тогда кто совокупит? Премудрая и предревняя есть сія Послóвица:

Ὁμοιον πρὸς ὀμοιον ἄγει θεός.

SIMILEM AD SIMILEM DUCIT DEUS.

ПОДÓБНАГО ДО ПОДÓБНАГО ВЕДѢТ БОГ¹⁸⁷.

Одна только несносность Жаворонку жить в Саду, так, как Соловьѣ в Степи. Сіе у Ёллин именовалось Αντιπάθεια^а. А в прочем во всем между ими равная Сносность, Συμπάθεια^б. Не должно же друга нудить к тому, что тебе веселит, а его мучит. Многіи помянутой Пословицѣ противорѣчат: Должно, де, и Врагов любить. Безспорно, но дружба так, как Милостыня: многіи Степени окружают Центр Престола Ея. Всѣм Доброжелателем быть можеш, но не Напѣрником¹⁸⁸. Иначе Благодарствуем Домашним и Сродственникам, иначе Прихожим и Станным. Бог всѣм Благодарѣтель, но не для всѣх сіе ЕГО Слово:

“Обрѣтѣх Давіда... Мúжа по Сѣрдцу моему...”¹⁸⁹

А только для тѣх, кои, Сердце свое в Божественную совсѣм преобразив ВÓлю, о всем благодаряще вѣруют, надѣются, люблят Его и слышат:

^а РАЗНОСНОСТЬ, или ПРОТИВОСТРА́СТІЕ.

^б РАВНОСНОСНОСТЬ, или СОСТРА́СТІЕ.

“Вы Друзи мои есте...” 15 Іоан[на] Ев[ангеліе]¹⁹⁰.

Щаслив, кто хоть одну только Тѣнь доброй Дружбы нажить удостоился. Нѣтъ ничего дороже, слаже и полезнѣе Ея. Великая Русь просвѣщенно поговаривает: “В Пóлѣ Пшеница Годом родится, а Доброй Человѣк всегда пригодится”¹⁹¹. Гдѣ был? – У Дрúга. Что пил? – Вóду. Лучше Непрїятелскаго Мїóду¹⁹². Носится и в Малороссїи Послóвица: “Не имѣй ста рублей, как Одного Дрúга”¹⁹³.

Но не достоин Дружнїя Любви превозносящїй что-либо вышше Дружбы и не положившїи Оную остатним Краем и Пристанищем всѣх своих дѣл и желанїй. Соловей преславное свое Имя уступает самовольно Другу. Сладка вода с Другом, славна с ним и безименность. Катóн сказáл: “Пропал тот День, что без Пóлзы пройшóл”¹⁹⁴. Но Траїан¹⁹⁵ (чутьли не Тїт¹⁹⁶) яснѣе: “О Дрúги! Погиб мой День, никому я не услужил”¹⁹⁷.

Всякой Власти, Званїю, Чину, Статью, Ремеслу, Наукам Начало и Конец Дружба: Основанїе, Союз и Вѣнец Обществу. Она создала Небо и Зѣмлю, сохраняя Мїр Мїров в Красотѣ, Чинѣ и Мирѣ. “Бог Любы есть...”¹⁹⁸ А Кто плѣнился Ею, тот вышшїй Законов Гражданских, самим управляется Бóгом. “Всяк, иже в нем пребывáет, не согрѣшáет...” І. Іоан[на], Гл[ава] 3, с[ти]х 7¹⁹⁹.

“Прáведнику Закон не положен, но беззакóнным...” І К Тїмоѣ[ею], Гл[ава] 1, с[ти]х 9²⁰⁰.

Не надобно приводить Трубами Воду туда, гдѣ отрыгает чистѣйшее Питїе сам Источник, всѣх Поточков Отец и Глава.

“Своему Господеви стоїт, или пáдает...” К Римл[янам], 14²⁰¹.

К сей Главѣ нас возводитъ есть Должность Богословїи, одной из троих главнѣйших Наук, содержащих в Благоденствїи Жителство. Сих одних Учїтели Именуются в Еврóпѣ ДОСТÓРЕС²⁰². Единственным их Предметом есть Человѣк. Медїцина врачует Тѣло, Юрїспруденція Страхом приводит каждаго к Должности, а Богословїя из Рабов дѣлает Сынами и Другами Божїими, вливая в Сердце их Охоту свободную к тому, к чему Гражданскїе Законы силою волокут. “Уже нѣси Раб, но Сын...” К Галат[ам], 4²⁰³. Чем множае таковых в Жителствѣ, тѣм Оно щасливѣе, и не напрасно есть Послóвица:

Доброе Брáтство лучше Богáтства²⁰⁴.

А что сказано о Дружбѣ, тое ж разумѣется и о Статьи. Как к той, так и к сему Вожд вѣрнѣй есть ПРИРОДА. Щаслив же послѣдуяй ему. Впрочем, как помянутїи Птички Образуют Вѣрнаго, Избраннаго по Природѣ, сирѣчь по Бозѣ, Друга, так Друг есть Фїгурою и Образом Священнѣя БїБЛїи. Взглянь на Гл[ава] 6, с[ти]х 14, Сїрах[а]²⁰⁵. Читай их подалѣе и понимай, что ХРИСТОС есть всѣх тѣх Слов Цѣль. Он есть Премудрость БОЖІЯ, Глаголющая к нам:

“Вы Друзи мои есте...”²⁰⁶

“Се, Мáти Моя и Брáтія...” Мáрк[а], Гл[ава] 3²⁰⁷.

А как Творящїи Волю Божїю суть Мáти и Брáтія Христовы, так взаимно им БїБЛІА. Взглянь на Конец 14 Гл[авы] и на Начало 15 Сїрах[а]. Точно о Бїблїи Рѣчь: “Срýщет его яко Мáти...”²⁰⁸

Скажи мнѣ, что есть Друг? Слуга и Доброжелатель. Кая ж лучшая Услуга, как привести к Вѣдѣнію Божию? Все есть Ложь, сирѣчь непостоянное и не твердое, кромѣ Бога. Но БІБЛІА учит о Бозѣ.

“Аз на сіе родіхся... Да Свидѣтельствую ИСТИНУ”. Гл[ава] 18²⁰⁹.

“Слово твое ИСТИНА есть”. Гл[ава] 17 Іоан[на]²¹⁰.

Вся наша Жизнь в Руцѣ Божіей²¹¹. Сіе значит врожденное нам предписаніе Пищи, Статѣя, Дружбы... Самое маленькое Дѣло без Его руководства есть неудачное. “Без Менѣ не можете...”²¹² Кто знает Бога, тот знает План и Путь Житія своего. Что есть Житіе? Есть всѣх Дѣл и Движеній твоих Сноп. Видиш, что познавшій Бога все свое разумѣет. Вот для чего сказано:

“Друг вѣрен кров (Покров) крѣпок...”²¹³

Ничего нас Бібліа не учит, кромѣ Богознанія, но сим самим всего учит. И как имѣющій Очи все видит, так Чувствующій Бога все разумѣет и все имѣет, все, что для себе. А если Черепаха Крил не имѣет: кая Нужда? Они для Птицы нужны. Не в том совершенная Премудрость, чтоб весь Мір перезнать. Кто может сіе? А невозможное и ненужное есть то же. Но если все знаеш, что для тебе надобное, сіе значит совершенную Мудрость. Пересмотрѣв всѣ Планеты и приобрѣв все Міры, не имѣя и не зная тое, что для тебе, и Скуден, и не Знаток, и не весел еси. Так, как перевѣдав всѣ Дороги, но не увѣдав твою, ничево и не знаеш, и не имѣеш, и не Курáжен. Да и Как быть можеш куражен, лишен для тебе нужного? Как имѣть станеш, не сыскав? А как сыщеш, не узнав? Как же узнаеш, лишен Сладчайшаго и Всевождебнѣйшаго твоего Руководителя, СВѢТА БОЖІЯ? Старінная Послóвица: Охóта пúще неволи²¹⁴. Злáя Охóта побуждает Злодѣя к ужасным предпріятіям. Но не мѣнѣе силна и СВЯТА́Я ОХО́ТА. Охóта, Любoв, Огнь, СВѢТ, Пламень, Раженіе есть то же.

“БОГ ЛЮБЫ есть...”²¹⁵

Сія распалила и устремила Апостолскіи, Пророческіи и Мученическіи Сердца на лю́тѣи Странанія, а Пусты́нников и Пóстников к горчайшим Пóдвигам ражжегла и оживляла их²¹⁶. О сем просвѣщающем и распалющем, но не опаляющем огнѣ Соломон в Пѣсн[ѣ] Пѣсн[ей]:

“Крѣпка яко Смерть ЛЮБЫ,
Жестока яко Ад Ревность:
Крила Ея Крила Огня,
Угліе Огненно Пла́мы Ея”. Гл[ава] 8²¹⁷.

Сей Божѣственный Курáж просвѣщал тму их, согрѣвал Отчáяніе, прохладжал Зной, услаждал Горести, а без сего всякое Щастіе есть нещасное. И так БІБЛІА есть наш верховнѣйшій Друг и Ближній, приводя нас к тому, что есть Единое Дражайшее и Любезнѣйшее. ОНА есть для нас Прѣдками нашими оставленный ЗАВѢТ, хранящій Сокровище Боговѣдѣнія²¹⁸. Боговѣдѣніе, Вѣра, СТРАХ БОЖІЙ, Премудрость есть то же. Сія

Одна есть Истинная Премудрость. Сія “Друти Божія и Пророки устрояет”. Премудр[ости] Соломон[а], 4-й²¹⁹.

“Сію возлюбих и поисках от Юности мояя”²²⁰.

“Сія Благолѣпнѣе Солнца”²²¹.

“Проницающая аки Утро, добра яко Луна, избранна яко Солнце”²²².

“Труды Ея суть Добродѣтели: Цѣломудрію бо и Разуму учит, Правдѣ и Мужеству, ихже потребнѣе ничтоже есть в житіи Человѣком”²²³. Пѣсн[ь] Пѣсн[ей] и Премудр[ости] Соломон[а], Гл[ава] 7 и Гл[ава] 8.

Перші п'ятнадцять байок, що входять до циклу «Басни Харківськія», Сковорода написав у 1769 р., відразу після свого звільнення з посади викладача катехізису в “додаткових класах” Харківського колегіуму, а решту – десь на початку 1770-х рр. у Бабаях. Твір дійшов до нас у двох списках із XVIII ст. та в одному – із XIX-го (автограф не зберігся). Уперше цикл було надруковано окремою книжечкою в Москві 1837 р. [див.: Сковорода Г. С. Басни Харківськія. – Москва: Издание Московского попечительного комитета «Человеколюбивого общества», 1837. – VI, 59, II с.]. Подаємо за найранішим списком, що зберігається в Інституті рукопису Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України під шифром 326 Л (Муз. 605/2).

¹ Збірка присвячена приятелю Сковороди Панасові Панкову – колезькому реєстраторові (чин 14-го, найнижчого класу, згідно з петровською «Табеллю про ранги»), який мешкав у Острогозьку. У діалогах Сковороди Панков виступає під ім'ям *Аванасій*. Син Панаса Панкова Іван навчався в Харківському колегіумі й належав до кола вихованців Сковороди [див.: *Ніженець А.* На зламі двох світів. Розвідка про Г. С. Сковороду і Харківський колегіум. – Харків, 1970. – С. 145, 162–163].

² Наприкінці весни або на початку літа 1769 р. Сковороду було звільнено з посади. Останнє “доношення” директора додаткових класів Харківського колегіуму Миколи Виродова генерал-губернаторові Євдокимові Щербиніну щодо грошових витрат, де вказано й платню викладача катехізису Сковороди, датоване 13 квітня 1769 р. [див.: *Махновець Л.* Григорій Сковорода. Біографія. – Київ, 1972. – С. 206].

³ Бабаї – містечко під Харковом, засноване в середині XVII ст. Було власністю родини Донців-Захаржевських, а потім поміщиків Щербиніних. Григорій Сковорода не раз бував у маєтку Петра Андрійовича Щербиніна, а також зупинявся в будинку свого учня, священника Якова Правицького. Одне з джерел біля Бабаїв ще й досі має назву “холодної сквородинської криниці” [див.: *Ніженець А., Стогній І.* Григорій Сковорода. Пам'ятні місця на Україні. – Київ, 1984. – С. 59–62].

⁴ Пор.: “Не славна хата углами, славна пирогами” [*Климентій Зіновійв.* Вірші. Приповіді посполиті. – Київ, 1971. – С. 238].

⁵ Пор.: “Стукотить, гуркотить... ‘А що там?’ – ‘Кобилляча голова лізе!’” [*Номис, № 11824*]. Це прислів'я походить із казки «Кобилляча голова» («Про дідову дочку та бабину дочку»). Див., наприклад: “Коли се стукотить, гримотить – кобилляча голова біжить” [*Народные южнорусские сказки / Изд. И. Рудченко. – Киев, 1870. – Вып. 2. – С. 66*]. Образ кобиллячої голови відомий і в літературі: пригадаймо хоч би Івана Котляревського, який писав про Венеру таке: “Приїхала, загримотіла, / Кобилляча мов голова” [*Котляревський І.* Енеїда // *Котляревський І.* Повне зібрання творів. – Київ, 1969. – С. 77].

⁶ Пословицы русского народа. Сборник В. Даля. – Москва, 1957. – С. 793. Є також українські приказки: “Високо літає, та низько сідає”; “Хто високо літає, той низько сідає” [Номис, № 2553, 2554; Франко, № 2751].

⁷ У діалозі Платона «Бенкет» (216d) Алквіад порівнює Сократа із силенами – потворними різьбярськими фігурками, всередині яких були статуетки богів: “Бо він прийняв на себе такий вигляд і дуже нагадує на позір оті вирізьблені статуетки силенів. Якщо ж ви розкриєте його, дорогі мої гості, то переконаєтеся, скільки там усередині здорового глузду!” [Платон. Бенкет / Перекл. з давньогрецької і коментарі Уляна Головач, вступна стаття Джованні Реале. – Львів, 2005. – С. 95]. Цей образ перегадом мав неабияку популярність. Із силенами порівнювали, наприклад, пустельників, пророків, Івана Хрестителя, ба навіть самого Христа [див.: *Pelc*]. Jan Kochanowski poeta Renesansu. – Warszawa, 1988. – S. 79]. Ось що писав про силенів, скажімо, один з улюблених авторів Сковороди Еразм Роттердамський: “Подібно Алквіадовим силенам, все на світі має два обличчя, дуже не схожі поміж собою. Коли одне з них, зовнішнє, – ніби смерть, то внутрішнє – життя; і навпаки, якщо перше – життя, тоді друге – смерть. І так все в житті буває одночасно: красивим і потворним, багатим і бідним, ганебним і славним, вченим і невченим, сильним і немічним, видатним і нікчемним, веселим і сумним, щасливим і нещасливим, дружнім і ворожим, цілющим і згубним. Одне слово, якщо відкрити силена, все виявиться зовсім протилежним” [Еразм Роттердамський. Похвала глупоті. Домашні бесіди / Перекл. з латини В. Литвинова, Й. Кобова. – Київ, 1993. – С. 38; пор.: Еразм Роттердамський. Оружје християнського воїна // Еразм Роттердамський. Філософські произведения. – Москва, 1986. – С. 143]. Під Алквіадовим силеном Сковорода мав на думці передовсім Біблію. Один з його трактатів, присвячених мистецтву тлумачення Святого Письма, так і називається: «Silenus Alcibiadis».

⁸ Очевидно, це парафраза Книги пророка Захарії 7: 9. Пор.: *с́дъ прѣведень с́дѣтє*.

⁹ Пор. народну приказку: “Був колись оріх, а тепер свистун” [Номис, № 1866].

¹⁰ Див.: *Сквѣрнѣхъ же ѿ бѣбѣнѣхъ бѣснѣй ѿрицаѣса, ѡбъзѣй же себѣ ко бѣгочѣтѣю* (Перше послання св. ап. Павла до Тимофія 4: 7).

¹¹ Сковорода має на думці слова: *Не ѡхцирѣннѣмъ во бѣснѣмъ послѣдовавшѣ сказахѡмъ бѣмъ силѣ ѿ пришествіє ѓда нашєгѡ іиса х́рѣта, но самовѣдцы бѣвшѣ величєствіѣ ѡнагѡ* (Друге соборне послання св. ап. Петра 1: 16).

¹² Послання св. ап. Павла до Тіта 1: 14.

¹³ Вигадка має сенс і виправдання як оприявлення невидимого. “Високіи вещи и невѣдомыи, – писав, наприклад, Кирило Ставровецький, – паче же умныи и духовныи, инако не могут вообразитися, точію подобієм приповѣсти” [Транквіліон-Ставровецький К. Євангеліє учителное. – Рахманів, 1619. – Арк. 341 (зв.)]. Пор.: “Приповѣсти якобы вѣзерунки суть и кшталты речій невидомых, смысловых и духовных, и чого тѣлесными очима видѣти не можно, тоє приповѣсть показует” [Євангеліє учителное. – Київ, 1637. – С. 582].

¹⁴ Послання св. ап. Павла до Тіта 1: 15.

¹⁵ У християнській моделі думання *страх Божий* посідає дуже важливе місце. Сам Бог наповнює людську душу священним трепетом. Як зазначав у своєму курсі теології Феофан Прокопович, стародавні греки часом виводили слово *Θεος* (Бог) зі слова *δέος* (страх), а італієць Амбросіо Калепіно (1435–1511 pp.) – автор одного з найгрунтовніших словників латинської мови («Ambrosii Kalepini dictionarium linguarum») – уважав за можливе “дедукувати” зі слова “страшний” (*timendi*) також слов’янське ім’я “Бог” [див.: *Prokopowicz Th. Christianae Orthodoxae Theologiae*. – Lipsiae, MDCCLXXXII. – Vol. 1. – P. 336–337].

¹⁶ Старі українські поетики й риторики тлумачили *ієрогліф* як малюнок без заголовка та підпису. Наприклад, Митрофан Довгалецький подав таке його визначення: “Ієрогліф збігається з символом та емблемою в тому, що всі вони є фігурними зображеннями, а різняться між собою тим, що ієрогліфи не мають заголовків, які можуть бути в символах та емблемах” [Довгалецький М. Поетика (Сад поетичний). – Київ, 1973. – С. 243; див. про це: Маслюк В. Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. – Київ, 1983. – С. 179].

¹⁷ Узвичаєне тогочасне розуміння *емблеми* таке: малюнок, який має заголовок та відповідну епіграму. Наприклад, Митрофан Довгалецький писав: “...Емблема складається з трьох частин: перша – це зображення, або малюнок, друга – напис, або заголовок, і третя – підпис, що пояснює весь предмет” [Довгалецький М. Поетика (Сад поетичний). – Київ, 1973. – С. 237; див. про це: Маслюк В. Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. – Київ, 1983. – С. 177]. Емблеми зазвичай поділяли на три групи: 1) *міфологічні* або *історичні*, тобто такі, що розповідають про події минулого; 2) *фізичні*, тобто такі, що розкривають природні властивості або причини речей; 3) *моральні*, тобто такі, чий змістом є людська поведінка. Іноді виокремлювали ще й *теологічні* емблеми, тобто такі, що стосуються проблематики богопізнання [див.: Кречетень В. І. Київська поетика 1637 року // Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI–XVIII ст. – Київ, 1981. – С. 138–139].

¹⁸ Митрофан Довгалецький писав про *символ* таке: “...символ визначається як фігурне зображення, що яскраво, однією рисою передає характер і життя речі, яка мислить, на основі її подібності до речі, яка не мислить” [Довгалецький М. Поетика (Сад поетичний). – Київ, 1973. – С. 237–238]. На відміну від емблеми, символ мав замість епіграми короткий підпис [див.: Маслюк В. Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. – Київ, 1983. – С. 178]. Як правило, символи поділяли на дві групи: *піфагорійські* та *египетські*. Піфагорійські символи окреслювали як “уславлені афоризми, втілені в метафоричні висловлювання”, а египетські – як “вирізьблені знаки або малюнки, створені єгиптянами для таємних священнодійств” [Кречетень В. І. Київська поетика 1637 року // Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI–XVIII ст. – Київ, 1981. – С. 139].

¹⁹ *Притчу* та *байку* за часів Сковороди здебільшого ототожнювали, розглядаючи їх як різновид алегорії. Наприклад, Митрофан Довгалецький писав: “Притча, або байка, – це [твір], в якому виступають звірі, що розмовляють” [Довгалецький М. Поетика (Сад поетичний). – Київ, 1973. – С. 316].

²⁰ Як писав Митрофан Довгалецький: “Приказка, прислів'я, або приповідка, – це певний загальновідомий вислів, що відзначається якоюсь незвичністю” [Довгалецький М. Поетика (Сад поетичний). – Київ, 1973. – С. 315].

²¹ Сократ (гр. *Σωκράτης*) (бл. 470–399 рр. до н. е.) – великий давньогрецький філософ, чия творчість є поворотним пунктом у розвитку стародавньої грецької філософії (перехід від натурфілософської проблематики до питань людського життя). Був звинувачений афінським демосом у “запровадженні нових богів та розбещенні юнацтва” й засуджений до страти. Сократ не писав жодних творів. Про його науку знаємо передовсім із “сократівських” творів Платона та Ксенофонта. Ім'я Сократа вже в давнину перетворилося на своєрідний символ філософського способу життя. В Україні воно було відоме ще за старокиївської доби, зокрема, з хроніки Георгія Амартола, де було сказано, що Сократ, “уничьжив закон елиньскы, умре, прах пив в темниці” [Истрин В. М. Книги временныя и образныя Георгия мниха. Хроника Георгия Амартола в древнем